

Teresa Orzeszko

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

OGÓLNE REZERWY NA STRATY KREDYTOWE W BANKACH W ŚWIECIE PRAWA BANKOWEGO, BILANSOWEGO I PODATKOWEGO

1. Wstęp

Wśród wielu różnych rodzajów ryzyka, na które narażone są banki, ważne miejsce zajmuje ryzyko kredytowe. Ze względu na to, że nie można go całkowicie wyeliminować, należy nim racjonalnie zarządzać (sterować). Do tradycyjnego instrumentarium sterowania ryzykiem kredytowym zaliczane są rezerwy na straty kredytowe, nazywane też rezerwami na ryzyko kredytowe, które obejmują swoim zakresem rezerwy celowe oraz rezerwy ogólne.

Charakterystyczną cechą ogólnych rezerw na straty kredytowe, odróżniającą je od innych kategorii rezerw, jest to, że stanowią one źródło finansowania negatywnych skutków ryzyka kredytowego, które urzeczywistniają się w postaci ogólnych, tzn. niezidentyfikowanych wcześniej strat z działalności kredytowej banku. Mimo wspólnego celu omawiane rezerwy nie są kategorią jednorodną – różnią się m.in. przedmiotem tworzenia (cały portfel kredytowy banku, grupy ekspozycji kredytowych wyodrębnione w portfelu kredytowym banku), sposobem tworzenia (w ciężar kosztów, z zysku netto), sposobem prezentacji w bilansie (rezerwy korygujące aktywa, rezerwy na zobowiązania, rezerwy kapitałowe), obligatoryjnością stosowania (obligatoryjne, fakultatywne) oraz relacjami w stosunku do dochodu (neutralne podatkowo, oddziałujące na dochód) [2, s. 116].

Celem artykułu jest rozpoznanie rodzajów ogólnych rezerw na straty kredytowe oraz analiza i prezentacja zasad ich funkcjonowania w świetle przepisów, które są obowiązkowe dla banków mających siedzibę na terenie Polski. Po wskazaniu podsta-

wowych aktów prawnych regulujących zasady, o których mowa, w artykule przedstawiono charakterystykę poszczególnych rodzajów rezerw na straty kredytowe, w której ramach omówiono m.in. przedmiot i podstawę tworzenia tych rezerw, reguły ich wyceny, terminy oraz sposób powiększania i pomniejszania, a także wymagania co do ich prezentacji w sprawozdaniu finansowym.

2. Rodzaje ogólnych rezerw na straty kredytowe oraz normy prawne regulujące zasady ich funkcjonowania w praktyce bankowej w Polsce

W praktyce bankowej w Polsce charakterystyczne cechy dla ogólnych rezerw na straty kredytowe mają następujące rodzaje rezerw:

- fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej;
- rezerwa na ryzyko ogólne;

Tabela 1. Podstawowe normy prawne regulujące zasady funkcjonowania ogólnych rezerw na straty kredytowe w bankach mających siedzibę na terenie Polski

Normy prawne	FORB	RNRO	RNNN	ONPNS
Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1725/2003 z dnia 29 września 2003 r. sprawie przyjęcia niektórych międzynarodowych standardów rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady (głównie MSR 39 „Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena”. DzU L 261 z 13.10.2003, s. 1 z późn. zm.	x	–	–	x
Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości. Tekst jednolity: DzU 2002 nr 76, poz. 694 z późn. zm.	x	x	x	–
Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 10 grudnia 2001 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków. DzU 2001 nr 149, poz. 1673 z późn. zm.	x	x	x	–
Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków. DzU 2003 nr 218, poz. 2147	–	x	x	–
Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie określenia wzorcowego planu kont banków. DzU 2001 nr 152, poz. 1727	x	x	x	x
Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. <i>Prawo bankowe</i> . Tekst jednolity: DzU 2002 nr 72, poz. 665 z późn. zm.	x	x	–	–
Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych. Tekst jednolity: DzU 2000 nr 54, poz. 654 z późn. zm.	–	x	–	x

FORB – fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej; RNRO – rezerwa na ryzyko ogólne; RNNN – rezerwy na należności normalne; ONPNS – odpisy na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty

Źródło: opracowanie własne.

- rezerwy na należności normalne;
- odpisy na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty [3, s. 213].

Ze względu na to, że wymienione rezerwy mają charakter interdyscyplinarny, stanowią one przedmiot regulacji prawnych z zakresu bankowości, rachunkowości oraz prawa podatkowego [4, s. 326]. Wykaz podstawowych aktów prawnych odnoszących się do zasad funkcjonowania omawianych rezerw w bankach mających siedzibę na terenie Polski przedstawiono w tab. 1.

3. Fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej

Fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej łączy w sobie cechy dwóch kategorii ekonomicznych, a mianowicie rezerw oraz kapitałów własnych.

Wspomniany fundusz, w kształcie obecnie obowiązującym, pojawił się wraz z uchwaleniem Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. *Prawo bankowe* [14], która weszła w życie 1 stycznia 1998 r. Zastąpił on, łącznie z rezerwą na ryzyko ogólne, fundusz ryzyka, który był tworzony do końca 1997 r. na mocy art. 96 poprzednio obowiązującej Ustawy z dnia 31 stycznia 1989 r. *Prawo bankowe* [11].

Zgodnie z przepisami omawiany fundusz:

- ma charakter obligatoryjny, tzn. że powinien być tworzony przez wszystkie banki, niezależnie od ich rodzaju (np. bez względu na ich formę organizacyjno-prawną banku: bank państwowy, bank w formie spółki akcyjnej, bank spółdzielczy, oraz bez względu na obowiązujące bank zasady sporządzania sprawozdania finansowego: bank sporządzający sprawozdanie finansowe na podstawie MSR¹, bank sporządzający sprawozdanie finansowe według krajowych

¹ Zgodnie z art. 2 ust. 3 Ustawy z dnia 9 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jednolity: DzU 2002 nr 76, poz. 694 z późn. zm.), przez Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) należy rozumieć Międzynarodowe Standardy Rachunkowości wydawane do 2001 r. przez Komitet Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (International Accounting Standards Committee – IASC), Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) wydawane przez Radę Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (International Accounting Standards Board – IASB) oraz związane z nimi interpretacje, wydawane najpierw przez Stały Komitet Interpretacji (IASC’s Standing Interpretations Committee – SIC), a obecnie przez Komitet Interpretacji Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (International Financial Reporting Interpretations Committee – IFRIC), które zostały ogłoszone w formie rozporządzeń Komisji Europejskiej (KE) na mocy Rozporządzenia (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie stosowania międzynarodowych standardów rachunkowości.

norm rachunkowości), jeżeli dokonana przez nie ocena własnego ryzyka kredytowego potwierdza zasadność dokonania stosownego odpisu²;

- stanowi element dodatkowy funduszy podstawowych banku, uwzględniany przy obliczaniu współczynnika wypłacalności banku;
- tworzony jest z odpisów z zysku netto, przy czym można mieć pewne wątpliwości co do trybu jego tworzenia, a mianowicie kiedy należy dokonywać odpisu – jednorazowo po zakończeniu roku obrotowego i zatwierdzeniu sprawozdania finansowego czy też zaliczkowo w trakcie roku obrotowego; przepisy w tym względzie nie są zbyt precyzyjne i jednoznaczne [1, s. 51-52];
- przeznaczony jest, jak jego nazwa sugeruje, na pokrycie skutków niezidentyfikowanego ryzyka w działalności bankowej, co oznacza, że mogą to być także ewentualne przyszłe straty z tytułu ryzyka kredytowego;
- w bankach kontynuujących działalność nie podlega nigdy rozwiązaniu.

Szczegółowe zasady tworzenia i wykorzystywania funduszu ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej (w tym zwłaszcza wskazanie organu banku uprawnionego do podejmowania decyzji w sprawie zmian wielkości funduszu oraz ustalania wysokości odpisów zwiększających i zmniejszających fundusz) powinny być określone w statucie każdego banku.

Jak wynika z „Wzorcowego planu kont dla banków”³, ewidencja operacji gospodarczych związanych z opisywanym funduszem powinna się odbywać na odrębnym koncie pasywnym „605 – Fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko w działalności bankowej”.

Fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej, podobnie jak wszystkie kapitały własne banku, podlega rocznej i okresowej inwentaryzacji w drodze porównania jego stanu ewidencyjnego z dokumentami i dokonania weryfikacji jego realnej wartości.

Zgodnie z krajowymi normami rachunkowości, informacje na temat funduszu ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej powinny być ujawnione w sprawozdaniu finansowym:

² W literaturze przedmiotu spotkać można pogląd, że fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko w działalności bankowej ma charakter fakultatywny. Wyznawcy tego poglądu, np. W. Wąsowski [16, s. 177; 15, s. 206], wychodzą prawdopodobnie z założenia, że wspomniany fundusz ma charakter statutowy, co oznacza, że zasady jego funkcjonowania określone są w statutach banków przez ich właścicieli, a więc nie są narzucone zewnętrznymi w stosunku do banków i obligatoryjnymi dla nich normami prawa. Wypada jednak zwrócić uwagę na to, że zgodnie z przepisami *Prawa bankowego* fundusz, o którym mowa, stanowi w bankach integralny element ich podstawowych kapitałów własnych, co oznacza, że powinien być (a nie może być) tworzony przez wszystkie banki, w których ocena ryzyka kredytowego wskazuje na potrzebę jego powiększenia. Postrzeganie funduszu z takiej perspektywy uzasadnia kwalifikowanie go jako funduszu obligatoryjnego.

³ Załącznik do Rozporządzenia Ministra Finansów z 12 grudnia 2001 r. w sprawie określenia wzorcowego planu kont banków [7].

- w bilansie po stronie pasywów, w odrębnej pozycji w ramach kategorii „Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe” – stan funduszu na dzień bilansowy oraz na dzień kończący rok obrotowy, bezpośrednio poprzedzający ten dzień;
- w zestawieniu zmian w kapitale własnym – zmiany w stanie funduszu za bieżący okres sprawozdawczy i poprzedni rok obrotowy;
- w informacji dodatkowej, w odrębnej pozycji w dodatkowych informacjach i objaśnieniach – propozycje odnośnie do podziału zysku lub pokrycia straty za rok obrotowy (propozycje te mogą dotyczyć funduszu).

Według MSR 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych”, bank sporządzający sprawozdanie finansowe zgodnie z MSR powinien ujawnić w bilansie lub w informacji dodatkowej opis charakteru i przeznaczenie każdego kapitału rezerwowego, wchodzącego w skład kapitału własnego, co dotyczy także omawianego funduszu, oraz w zestawieniu zmian w kapitale własnym – dla każdego składnika kapitału własnego wpływ zmian zasad rachunkowości i uzgodnienie wartości bilansowej każdego kapitału rezerwowego na początek i koniec okresu, wraz z oddzielnym ujawnieniem każdej zmiany w ich w stanie.

W związku z tym, że odpisy na fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej obciążają zysk po opodatkowaniu, tworzenie tego funduszu, a także jego wykorzystywanie nie wpływa na dochód stanowiący podstawę opodatkowania podatkiem dochodowym od osób prawnych, którego podatnikami są banki.

4. Rezerwa na ryzyko ogólne

Rezerwa na ryzyko ogólne wchodzi w zakres rezerw, zdefiniowanych w art. 3 ust. 1 pkt 21 Ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości [13], jako zobowiązania, których termin wymagalności lub kwota nie są pewne. Jest ściśle związana z zasadą ostrożności, która nakazuje uwzględnić w wyniku finansowym, bez względu na jego wysokość, rezerwy na znane jednostce ryzyko, grożące straty i skutki innych zdarzeń.

Geneza rezerwy na ryzyko ogólne jest identyczna jak opisanego już funduszu ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej. Podobne jak w przypadku funduszu jest również jej przeznaczenie. Rezerwę można wykorzystać np. na pokrycie strat powstałych w związku z urzeczywistnieniem się negatywnych skutków ryzyka kredytowego, które nie zostały uwzględnione przy tworzeniu rezerw celowych.

W przeciwieństwie jednak do funduszu ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej rezerwa na ryzyko ogólne nie jest obligatoryjna, co oznacza, że banki mogą, ale nie muszą jej tworzyć. Ponadto obciąża ona koszty, a nie wynik finansowy netto. Od 2005 r. prawo tworzenia omawianej rezerwy przysługuje wyłącznie bankom sporządzającym sprawozdania finansowe zgodnie z

krajowymi normami rachunkowości, gdyż MSR nie przewidują możliwości tworzenia takiej kategorii rezerw.

Tworzenie i rozwiązywanie rezerwy na ryzyko ogólne powinno się odbywać na podstawie oceny niezidentyfikowanego ryzyka w działalności bankowej, uwzględniającej przede wszystkim należności oraz udzielone zobowiązania pozabilansowe.

Wartość rocznego odpisu na omawianą rezerwę nie może przekraczać 1.5% kwoty niespłaconych kredytów i pożyczek pieniężnych, zakwalifikowanych do kategorii „stracone” według stanu na koniec poprzedniego roku obrotowego, i jednocześnie kwoty odpisu na fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej, dokonanego w bieżącym roku obrotowym z zysku za rok poprzedni.

Odpisów na rezerwę na ryzyko ogólne można dokonywać nie częściej niż raz w miesiącu w równych kwotach. Do czasu dokonania odpisu na fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej w bieżącym roku obrotowym podstawę wyznaczania kwot odpisów na rezerwę mogą stanowić przewidywania lub propozycje zawarte w planie finansowym co do wysokości odpisu na fundusz.

Jeżeli w ocenie banku ustały okoliczności uzasadniające utrzymywanie rezerwy na ryzyko ogólne w całości lub w części, to należy ją rozwiązać w stosownej kwocie.

Zgodnie z „Wzorcowym planem kont dla banków”⁴ wszelkie zmiany w stanie rezerwy powinny być ewidencjonowane na koncie pasywnym „584 – Rezerwa na ryzyko ogólne”.

Zasady inwentaryzacji omawianej rezerwy są takie same jak opisane wcześniej dla funduszu ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej.

Dane na temat rezerwy na ryzyko ogólne powinny być ujawnione w sprawozdaniu finansowym, a zwłaszcza:

- w bilansie po stronie pasywów, w kategorii „Rezerwy”, w pozycji „Pozostałe rezerwy”, łącznie z wszystkim rezerwami z wyjątkiem rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego – stan rezerwy na dzień bilansowy oraz na dzień kończący rok obrotowy bezpośrednio poprzedzający ten dzień;
- w rachunku zysków i strat – odrębnie kwota odpisów na rezerwę, którą obciążono koszty, oraz kwota rozwiązanej rezerwy, za którą uznano przychody za bieżący okres sprawozdawczy i analogiczny okres sprawozdawczy poprzedniego roku obrotowego (zgodnie z wzorem sprawozdania, dane o kosztach i przychodach z tytułu rezerwy na ryzyko ogólne wykazuje się łącznie z danymi

⁴ Załącznik do Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie określenia wzorcowego planu kont banków [7].

odpowiednio o kosztach i przychodach z tytułu rezerw celowych, przy czym dopuszczalne jest prezentowanie danych, o których mowa w odrębnej pozycji):

- w rachunku przepływów pieniężnych sporządzanym metodą pośrednią w kategorii „Korekty razem” w pozycji „Zmiana stanu rezerw” – dane o zmianie stanu rezerwy łącznie ze danymi o zmianie stanu innych rezerw, za bieżący okres sprawozdawczy i analogiczny okres sprawozdawczy poprzedniego roku obrotowego.

W odróżnieniu od wcześniej omówionego funduszu rezerwa na ryzyko ogólne nie jest neutralna podatkowo. Jeżeli w danym roku podatkowym odpis na rezerwę został dokonany zgodnie z zasadami określonymi w art. 130 Ustawy z 29 sierpnia 1997 r. *Prawo bankowe* [14] (w ciężar kosztów, w określonej wartości), to w całości stanowi koszt uzyskania przychodu. Kwota stanowiąca równowartość rozwiązanej lub wykorzystanej w inny sposób rezerwy jest natomiast traktowana jako przychód podlegający opodatkowaniu [5, s. 450].

5. Rezerwy na należności normalne

Rezerwy na należności normalne pojawiły się w praktyce bankowej w Polsce wraz z wejściem w życie Uchwały nr 13/98 Komisji Nadzoru Bankowego z dnia 22 grudnia 1998 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków [10], co nastąpiło 1 stycznia 1999 r. Obecnie zasady ich funkcjonowania regulowane są Rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków [9]. Od 2005 r. tworzenie tego typu rezerw jest obligatoryjne tylko dla banków sporządzających sprawozdania finansowe według krajowych norm rachunkowości. Wspomniane normy kwalifikują rezerwy na należności normalne do rezerw celowych⁵, mimo że mają one wyraźne cechy charakterystyczne dla rezerw ogólnych:

- ich przedmiotem są należności normalne, a nie należności zagrożone, które stanowią typowy przedmiot tworzenia rezerw celowych;
- nie tworzy się ich na podstawie indywidualnej oceny ryzyka obciążającego poszczególne ekspozycje, co jest charakterystyczne dla rezerw celowych, lecz łącznie dla wszystkich pożyczek i kredytów detalicznych⁶, w przypadku których terminowość spłaty kapitału lub odsetek nie budzi zastrzeżeń;

⁵ Rezerwy celowe, zgodnie z par. 2 pkt 12 Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 10 grudnia 2001 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków definiowane są jako odpisy równoważące skutki ryzyka w działalności banku, tworzone na podstawie przepisów w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków.

⁶ Pożyczki i kredyty detaliczne to ekspozycje kredytowe wobec osób fizycznych, udzielone na cele niezwiązane z działalnością gospodarczą lub prowadzeniem gospodarstwa rolnego, z wyłączeniem pożyczek i kredytów mieszkaniowych oraz hipotecznych, a także zobowiązań pozabilansowych.

- stanowią one źródło finansowania niezidentyfikowanych strat, a nie strat przyporządkowanych do konkretnych ekspozycji, co jest właściwe dla rezerw celowych.

Wartość rezerw na należności normalne ustalana jest przez banki zasadniczo według procedury standardowej, tj. jednolitej dla wszystkich banków sporządzających sprawozdania finansowe zgodnie z krajowymi normami rachunkowości, narzuconej im przepisami prawa i szczegółowo w nich unormowanej, która wyraża się w obowiązku tworzenia i utrzymywania omawianych rezerw w wysokości nie niższej niż obliczona według wzoru:

$$RNNN = (X \cdot S) - Z,$$

gdzie: RNNN – minimalna wartość rezerw na należności z tytułu pożyczek i kredytów detalicznych, zakwalifikowanych do kategorii „normalne” (w zł),

X – podstawa tworzenia RNNN, którą stanowi wartość bilansowa pożyczek i kredytów detalicznych, zakwalifikowanych do kategorii „normalne”, tj. takich, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek nie przekracza sześciu miesięcy,

S – stopa rezerw właściwa dla RNNN (w %), która wynosi obecnie 1,5%,

Z – pozycja korygująca RNNN (w zł), której wartość stanowi kwotę równą 25% utworzonej przez banki rezerwy na ryzyko ogólne.

Banki sporządzające sprawozdania finansowe zgodnie z krajowymi normami rachunkowości mają prawo ustalania wartości rezerw na należności normalne w inny sposób niż przedstawiony, tj. według procedur indywidualnych, po otrzymaniu zgody Komisji Nadzoru Bankowego. Krajowe normy rachunkowości nie formułują jednak żadnych szczegółowych wymogów odnoszących się do indywidualnych procedur ustalania wartości rezerw na należności normalne. Wskazują jedynie, że powinny one opierać się w szczególności na wewnętrznych systemach ratingów i metodach szacowania potencjalnych strat zwanych „modelami ryzyka kredytowego” oraz że wycena wartości bilansowej ekspozycji kredytowych, stanowiących przedmiot tworzenia rezerw, powinna być zgodna z zasadami określonymi w MSR.

Wartość rezerw na należności normalne, których podstawę stanowią należności w walucie obcej, ustala się i wykazuje się w złotych, po przeliczeniu należności na walutę krajową według kursu średniego ustalonego przez NBP na dzień bilansowy.

Rezerwy na należności normalne, niezależnie od stosowanej procedury ich wyceny, powinny być tworzone, wykorzystywane i rozwiązywane (w całości lub w części) najpóźniej w ostatnim dniu miesiąca kończącego kwartał, w którym dokonano przeglądu i klasyfikacji ekspozycji kredytowych.

Rezerwy, o których mowa, tworzy się w ciężar kosztów finansowych, a rozwiązuje się (w pełnej wysokości lub w stosownej części), uznając tym samym przychody finansowe, głównie w przypadku wygaśnięcia przyczyn, dla których zostały utworzone (np. zmiana przepisów – zniesienie wymogu tworzenia rezerw), zmniejszenia się wartości kredytów i pożyczek detalicznych (np. w wyniku ich spłaty przez kredytobiorcę lub w wyniku zmian zasad ich wyceny), przeklasyfikowania kredytów i pożyczek detalicznych do kategorii „stracone”, zmniejszenia stopy rezerw na należności normalne oraz wzrostu wartości rezerw na ryzyko ogólne.

Z analizy „Wzorcowego planu kont dla banków”⁷ wynika, że ewidencja RNNN powinna się odbywać na odrębnym koncie korygującym „208 – Rezerwy celowe”, funkcjonującym w grupie kont „20 – Należności normalne od podmiotów niefinansowych i rezerwy celowe” w zespole 2 „Operacje z podmiotami niefinansowymi”.

Rezerwy na należności normalne inwentaryzuje się według takich samych zasad jak fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej i rezerwę na ryzyko ogólne.

Jeśli chodzi o prezentację rezerw na należności normalne w sprawozdaniu finansowym, to informacje ich temat należy ujawnić w odrębnej pozycji w dodatkowych informacjach i objaśnieniach, stanowiących integralną część informacji dodatkowej. Informacje, o których mowa, powinny dotyczyć: stanu rezerw na początek i koniec roku obrotowego, kwot z tytułu ich zwiększenia i rozwiązania w ciągu roku obrotowego oraz ich wymaganego poziomu na koniec roku obrotowego, a także, jeżeli stan rezerw wykazany na koniec roku obrotowego jest niższy od stanu wymaganego, szczegółowych wyjaśnień odnośnie do zaistniałego stanu rzeczy. Należy też pamiętać, że rezerwy na należności normalne wchodzą w zakres pozycji wykazywanych w rachunku zysków i strat („Różnica wartości rezerw i aktualizacji”) oraz w rachunku przepływów pieniężnych sporządzanym metodą pośrednią („Korekty razem”).

Omawiane rezerwy, w odróżnieniu od rezerwy na ryzyko ogólne, nie mają wpływu na dochód stanowiący podstawę opodatkowania podatkiem dochodowym od osób prawnych, którego banki są podatnikami, co oznacza, że utworzone rezerwy na należności normalne nie są uznawane przez prawo podatkowe za koszty uzyskania przychodu, a ich rozwiązanie nie powoduje zwiększania przychodów podatkowych.

⁷ Załącznik do Rozporządzenia Ministra Finansów z 12 grudnia 2001 r. w sprawie określenia wzorcowego planu kont banków [7].

6. Odpisy na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty

Od 2005 r. w bankach sporządzających sprawozdania finansowe według MSR funkcjonowanie rezerw na ryzyko kredytowe opiera się na zasadach określonych w tych standardach, a nie na przepisach wynikających z krajowych norm rachunkowości. Z analizy MSR wynika, że wspomniane banki nie mogą tworzyć rezerwy na ryzyko ogólne ani też rezerw celowych (w tym rezerw na należności normalne), o czym już wspomniano, ale za to powinny dokonywać odpisów aktualizujących wartość aktywów finansowych, co oznacza, że wspomniane odpisy mają dla tej grupy banków charakter obligatoryjny. Część odpisów aktualizujących ma cechy charakterystyczne dla ogólnych rezerw na ryzyko kredytowe. Dotyczy to odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty, których przedmiot stanowi grupa aktywów finansowych, wycenianych według zamortyzowanego kosztu (kredyty i wierzytelności własne banku, aktywa utrzymywane do upływu terminu zapadalności), o podobnej charakterystyce ryzyka kredytowego (m.in. rodzaj kredytu, rodzaj kredytobiorcy), składająca się z aktywów o znacznej wartości, w przypadku których indywidualna ocena utraty wartości dała wynik negatywny (brak dowodów potwierdzających utratę wartości), i/lub z aktywów o nieznacznej wartości, w przypadku których indywidualna ocena utraty wartości nie była przeprowadzana lub dała wynik negatywny. Do grupy aktywów stanowiących przedmiot odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty nie zalicza się ekspozycji, w przypadku których indywidualna ocena utraty wartości dała wynik pozytywny (stwierdzono istnienie obiektywnych dowodów potwierdzających utratę wartości). Gdy dostępna staje się informacja, która stwarza podstawy do indywidualnej oceny utraty wartości składnika aktywów, który jest elementem grupy stanowiącej przedmiot odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty, należy go z niej wykluczyć.

Podstawą tworzenia odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty są poszczególne grupy aktywów finansowych o podobnej charakterystyce ryzyka kredytowego, w przypadku których zadecydowano (na podstawie analizy zdarzeń mających miejsce po ich początkowym ujęciu i mających wpływ na oczekiwane z nich przyszłe przepływy pieniężne), że istnieją obiektywne dowody utraty ich wartości, takie jak m.in. posiadane przez bank informacje wskazujące na możliwy do zmierzenia spadek oszacowanych przyszłych przepływów pieniężnych związanych z grupą aktywów finansowych od czasu początkowego ich ujęcia, pomimo braku możliwości ustalenia takiego spadku w odniesieniu do poszczególnych składników w tej grupie (m.in. pogorszenie się statusu płatności kredytobiorców w grupie czy pogarszająca się sytuacja gospodarcza mająca wpływ na kondycję kredytobiorców w grupie).

Podjęcie decyzji, że utrata wartości nastąpiła, oznacza potwierdzenie, że wartość bilansowa grupy aktywów finansowych jest wyższa od ich wartości odzyskwalnej, a co za tym idzie – uznanie, że stratę poniesiono, mimo że nie została ona

indywidualnie zidentyfikowana. W takiej sytuacji należy oszacować wartość i dokonać odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty.

Wartość odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty dla grupy aktywów finansowych o podobnej charakterystyce ryzyka kredytowego ustala się według formuły:

$$\text{ONPNS} = B - P,$$

- gdzie: ONPNS – kwota odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty dla grupy aktywów finansowych o podobnej charakterystyce ryzyka kredytowego, która jest równa oszacowanym, poniesionym, lecz niezidentyfikowanym indywidualnie stratom z tytułu utraty wartości grupy aktywów finansowych (w zł),
- B – wartość bilansowa grupy aktywów finansowych o podobnej charakterystyce ryzyka kredytowego (w zł),
- P – wartość odzyskiwalna, czyli wartość bieżąca oszacowanych przyszłych przepływów pieniężnych (bez uwzględnienia ewentualnych przyszłych strat kredytowych) grupy aktywów finansowych o podobnej charakterystyce ryzyka kredytowego, zdyskontowanych z zastosowaniem pierwotnej (ustalonej przy początkowym ujęciu) efektywnej stopy procentowej (w zł).

Ocena wyodrębnionych grup aktywów finansowych z punktu widzenia utraty wartości powinna być dokonywana na każdy dzień bilansowy, co oznacza, że również z taką częstotliwością należy dokonywać stosownych odpisów aktualizujących oraz je odwracać, jeżeli sytuacja tego wymaga.

Dokonane odpisy na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty skutkują obniżeniem wartości bilansowej grupy aktywów finansowych stanowiących ich podstawę oraz zmniejszeniem wyniku finansowego bieżącego roku obrotowego poprzez obciążenie kosztów. Odwrócenie odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty oznacza natomiast zwiększenie wartości bilansowej grupy aktywów finansowych (maksymalnie do wysokości wcześniej dokonanego ONPNS) oraz zwiększenie wyniku finansowego poprzez uznanie przychodów. Odwrócenia odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty można dokonać, gdy w następnym okresie sprawozdawczym po dokonaniu odpisu oceniono, że różnica między wartością bilansową grupy aktywów finansowych a ich wartością odzyskiwalną zmniejszyła się, a zmniejszenie to można w obiektywny sposób powiązać ze zdarzeniem, które wystąpiło po dokonaniu odpisu.

Zgodnie z MSR, ewidencja odpisów aktualizujących wartość aktywów finansowych (dokonywanie i odwracanie odpisów), co dotyczy także odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty, może się odbywać bezpośrednio na kontach

tych aktywów albo na specjalnych kontach korygujących, zwanych kontami rezerw na straty kredytowe. W przypadku wyboru przez bank tego drugiego rozwiązania, które w naszym kraju ma większe tradycje, sposób ewidencji odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty będzie podobny do ewidencji rezerw celowych w bankach sporządzających sprawozdania finansowe zgodnie z krajowymi normami rachunkowości. W związku z tym, że terminologia „Wzorcowego planu kont dla banków”⁸ nie została zaktualizowana i przystosowana do potrzeb banków sporządzających sprawozdania finansowe zgodnie z MSR, wydaje się właściwe, aby banki te wykorzystywały do ewidencji odpisów aktualizujących wartość aktywów finansowych, w tym odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty, konta rezerw celowych (trzecia cyfra w symbolu konta – 8), funkcjonujące w zespole 1 „Operacje z udziałem środków pieniężnych i operacje z podmiotami finansowymi, w zespole 2 „Operacje z podmiotami niefinansowymi” oraz w zespole 3 „Operacje z instytucjami rządowymi i samorządowymi”.

Odpisy na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty inwentaryzuje się w ten sam sposób co omówione wcześniej rodzaje ogólnych rezerw na ryzyko kredytowe.

Banki sporządzające sprawozdania finansowe na podstawie MSR mają obowiązek ujawniania w swoich sprawozdaniach wszelkich informacji, które pozwolą użytkownikom sprawozdań ocenić wpływ instrumentów finansowych na stan i wynik finansowy banków oraz charakter i zakres ryzyka wynikającego z tych instrumentów, w tym ryzyka kredytowego, na które banki są narażone, a także sposób zarządzania tym ryzykiem. Wśród informacji wymagających ujawnienia znajdują się takie, które dotyczą odpisów aktualizujących wartość aktywów finansowych (także odpisów na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty), a w tym m.in. informacje na temat:

- stosowanych przez bank kryteriów oceny istnienia obiektywnych dowodów potwierdzających utratę wartości aktywów finansowych;
- sposobu dokonywania i odwracania przez bank odpisów z tytułu wartości aktywów finansowych – bezpośrednio na kontach aktywów finansowych lub pośrednio na odrębnych, specjalnych kontach rezerw na straty kredytowe;
- okoliczności, w których bank stosuje konta rezerw na straty kredytowe, oraz zasad ich funkcjonowania;
- mających miejsce w okresie sprawozdawczym zmian w stanie kont rezerw na straty kredytowe, odrębnie dla każdej wyodrębnionej przez bank kategorii aktywów finansowych;
- wartości odpisów aktualizujących z tytułu utraty wartości aktywów finansowych, dokonanych w okresie sprawozdawczym, z podziałem na wyodrębnione przez bank kategorie aktywów finansowych aktywów finansowych, które po-

⁸ Załącznik do Rozporządzenia Ministra Finansów z 12 grudnia 2001 r. w sprawie określenia wzorcowego planu kont banków [7].

winy być ujawnione w rachunku zysków i strat lub też w informacji dodatkowej;

- kwoty najlepiej odzwierciedlającej maksymalne narażenie na ryzyko kredytowe, która w przypadku aktywów finansowych oznacza wartość bilansową brutto pomniejszoną o wszelkie kwoty kompensowane zgodnie z MSR 32 „Instrumenty finansowe: prezentacja” oraz wszelkie odpisy z tytułu utraty wartości, ustalone zgodnie z MSR 39 „Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena”.

Jeśli chodzi o relację między omawianymi odpisami a podatkiem dochodowym, to z analizy przepisów wynika, że odpisy na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty nie są obojętne podatkowo. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że w Ustawie z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych [12] nie używa się określenia „odpisy na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty”, lecz określenia „rezerwa na poniesione nieudokumentowane ryzyko kredytowe”. Wydaje się jednak, że wymienione terminy można uznać za równoznaczne. Jak wynika z przepisów podatkowych, banki sporządzające sprawozdania finansowe zgodnie z MSR mogą zaliczać do kosztów uzyskania przychodów rezerwę na poniesione nieudokumentowane ryzyko kredytowe do wysokości rezerwy na ryzyko ogólne, która zostałaby utworzona na podstawie art. 130 Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. *Prawo bankowe* [14], gdyby banki te miały prawo jej tworzenia. Kwota stanowiąca równowartość rozwiązanej lub wykorzystanej w inny sposób rezerwy na poniesione nieudokumentowane ryzyko kredytowe, którą wcześniej uwzględniono w kosztach podatkowych, powinna być zaliczana do przychodów podlegających opodatkowaniu.

7. Podsumowanie

W praktyce bankowej w Polsce funkcjonują cztery rodzaje ogólnych rezerw na straty kredytowe, a mianowicie: fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej, rezerwa na ryzyko ogólne, rezerwy na należności normalne oraz odpisy na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty. Podobieństwa i różnice między nimi zaprezentowano w tab. 2.

Reasumując, można stwierdzić, że zasady funkcjonowania poszczególnych rodzajów rezerw na straty kredytowe są:

- regulowane różnymi normami: krajowymi i ponadkrajowymi; z dziedziny prawa bankowego, bilansowego oraz podatkowego;
- zróżnicowane w zależności od typu banku (bank sporządzający sprawozdanie finansowe według MSR, bank przygotowujący sprawozdanie finansowe na podstawie norm krajowych);
- różne dla poszczególnych z nich;
- trudne do ogarnięcia i mało przejrzyste.

Tabela 2. Cechy charakterystyczne ogólnych rezerw na straty kredytowe w praktyce bankowej w Polsce

Cechy charakterystyczne ogólnych rezerw na ryzyko kredytowe	FORB	RNRO	RNNN	ONPNS
Podstawowe akty prawne regulujące zasady funkcjonowania ogólnych rezerw na straty kredytowe				
Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. <i>Prawo bankowe</i>	x	x	–	–
Rozporządzenie Ministra Finansów z 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków	–	–	x	–
Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1725/2003 z 29 września 2003 r. sprawie przyjęcia niektórych międzynarodowych standardów rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady (głównie MSR 39 „Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena”)	–	–	–	x
Podmioty tworzące ogólne rezerwy na straty kredytowe				
Banki sporządzające sprawozdania finansowe zgodnie z MSR	x	–	–	x
Banki sporządzające sprawozdania finansowe zgodnie z normami krajowymi	x	x	x	–
Przedmiot tworzenia ogólnych rezerw na straty kredytowe				
Cały portfel kredytowy banku	x	x	–	–
Określone grupy ekspozycji wyodrębnione w portfelu kredytowym banku	–	–	x	x
Sposób ujęcia ogólnych rezerw na straty kredytowe w bilansie				
Rezerwy korygujące aktywa	–	–	x	x
Rezerwy na zobowiązania	–	x	–	–
Rezerwy kapitałowe	x	–	–	–
Sposób tworzenia ogólnych rezerw na straty kredytowe				
Rezerwy tworzone w ciężar kosztów	–	x	x	x
Rezerwy tworzone z zysku netto	x	–	–	–
Obligatoryjność tworzenia ogólnych rezerw na straty kredytowe				
Rezerwy obligatoryjne	x	–	x	x
Rezerwy fakultatywne	–	x	–	–
Relacje ogólnych rezerw na straty kredytowe w stosunku do dochodu				
Rezerwy neutralne podatkowo	x	–	x	–
Rezerwy kształtujące dochód	–	x	–	x

FORB – fundusz ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej

RNRO – rezerwa na ryzyko ogólne

RNNN – rezerwy na należności normalne

ONPNS – odpisy na poniesione, lecz niezidentyfikowane straty

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [3, s. 218].

Niejednolite zasady funkcjonowania ogólnych rezerw na straty kredytowe w bankach mających siedzibę na terenie Polski utrudniają porównywalność tych rezerw, a co za tym idzie – nie sprzyjają też porównaniu kondycji finansowej banków i mogą stanowić przyczynę nierównej konkurencji na krajowym rynku bankowym [2, s. 120].

Literatura

- [1] Jończyk A., *Rezerwa na ryzyko ogólne a rezerwy celowe i fundusz ogólnego ryzyka bankowego*, „Prawo Bankowe” 2000 nr 3.
- [2] Orzeszko T., *Ogólne rezerwy na ryzyko kredytowe w bankach w Polsce*, [w:] *Konkurenceschopnost podniků v kontextu trvale udržitelného rozvoje*, Techniká Univerzita v Liberci, Liberec 2006.
- [3] Orzeszko T., *Ogólne rezerwy na ryzyko kredytowe w świetle literatury i praktyki bankowej w Polsce*, [w:] *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*, red. T. Kiziukiewicz, Uniwersytet Szczeciński, Akademia Rolnicza w Szczecinie, Szczecin 2006.
- [4] Orzeszko T., *Rezerwy na ryzyko kredytowe jako przedmiot norm rachunkowości bankowej*, [w:] *Standardy rachunkowości wobec wyzwań współczesnej gospodarki. Tom II: Analiza standardów rachunkowości*, red. Z. Messner, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, Katowice 2006.
- [5] Orzeszko T., *Rezerwy w bankach*, [w:] *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*, red. T. Kiziukiewicz, Uniwersytet Szczeciński, Akademia Rolnicza w Szczecinie, Szczecin 2003.
- [6] Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1725/2003 z dnia 29 września 2003 r. sprawie przyjęcia niektórych międzynarodowych standardów rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady (DzU L 261 z 13 października 2003, s. 1 z późn. zm.).
- [7] Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie określenia wzorcowego planu kont banków (DzU 2001 nr 152, poz. 1727.).
- [8] Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 10 grudnia 2001 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków (DzU 2001 r. nr 149, poz. 1673 z późn. zm.).
- [9] Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków (DzU 2003 nr 218, poz. 2147).
- [10] Uchwała nr 13/98 Komisji Nadzoru Bankowego z 22 grudnia 1998 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków (DzUrz NBP 1998 nr 29, poz. 65 z późn. zm.).
- [11] Ustawa z dnia 31 stycznia 1989 r. *Prawo bankowe* (tekst jednolity: DzU 1992 nr 72, poz. 359, z późn. zm.).
- [12] Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (tekst jednolity: DzU 2000 nr 54, poz. 654 z późn. zm.).
- [13] Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jednolity: DzU 2002 nr 76, poz. 694 z późn. zm.).
- [14] Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. *Prawo bankowe* (tekst jednolity: DzU 2002 nr 72, poz. 665 z późn. zm.).
- [15] Wąsowski W., *Ekonomika i finanse banku komercyjnego*, Difin, Warszawa 2004.
- [16] Wąsowski W., *Zarys ekonomiki banku komercyjnego*, Korporacja „Romaniszyn”, Piła 1999.

GENERAL LOAN LOSS RESERVES IN BANKS IN THE LIGHT OF BANK, ACCOUNTING AND TAX LAW

Summary

The objective of the hereby article is to identify types of general loan loss reserves as well as to analyze and present principles of their functioning in the light of regulations obligatory for the banks which are officially seated in Poland.

Having indicated basic legal documents which underlie the regulations in question, the article characterizes the profile of particular general loan loss reserves' types putting main emphasis on the subject and background of creating them, the rules of their pricing, the time and manner of their increasing and decreasing, but also on the requirements regarding the disclosure of reserves in financial statements.